

Acad. SOLOMON MARCUS

SINGURĂȚATEA MATEMATICIANULUI

Profesorul Solomon Marcus este de mai mulți ani membru titular al Academiei Române. Dar abia la 26 martie a.c. a ținut „Discursul de recepție”. Publicăm fragmente din acest discurs, care a fost mult mai amplu decât ceea ce redăm în cele ce urmează. Cei dornici să îl citească integral îl pot găsi pe site-ul Academiei Române. Subtitlurile ne-au fost sugerate de text.

Singurătatea matematicii școlare

Rarele bucurii pe care mi le-a oferit matematica în adolescență au venit nu atât din viața școlară propriu-zisă, cât din ceea ce am putut afla în timpul meu liber. Mult mai puternică s-a dovedit atunci atracția pentru literatură și pentru filosofie, dar nu ca urmare a celor învățate la școală, ci prin lecturile de acasă, din cărți care nu făceau parte din programa școlară. Prima revelație oferită de matematică am trăit-o abia la vârsta bacalaureatului, când am citit ceva despre geometriile neeuclidiene, dar nu din cărțile de școală. Am realizat, pentru prima oară, frustrarea căreia îi cad victimă cei mai mulți copii și adolescenți. Au trecut de atunci peste 60 de ani; în tot acest timp, am urmărit evoluția matematicii școlare. Dincolo de unele ameliorări locale și temporare, la vârsta de 11, 12, 13 ani se produce ruptura de pe urma căreia cei mai mulți elevi resping matematica și o consideră un fel de pedeapsă. Amintindu-ne de ceea ce scria revizorul școlar Eminescu despre predarea matematicii în școală și de însemnările lui Spiru Haret, putem conchide că matematica școlară trăiește, de un secol și jumătate, într-o nemerită singurătate.

„Primii pași spre o înțelegere a naturii reale a matematicii”

Am optat, într-un moment de mare derută din toamna anului 1944, pentru studiul matematicii. Chiar de la prima oră de curs, am primit de la profesorul Miron Nicolescu îndemnul de a face *tabula rasa* din matematica școlară. Desigur, aceste cuvinte nu puteau fi luate *ad litteram*, dar sensul lor profund îmi devenise clar. Era o confirmare a impresiei la care ajunsesem la terminarea liceului: adevărata matematică nu este aceea din manualele școlare, chiar dacă unele cunoștințe căpătate din ele sunt utile. Era o constatare negativă. Dar lecturile privind geometriile neeuclidiene și primele ore de curs cu profesorul Miron Nicolescu, cei care aveau să-mi devină mentor și părinte spiritual, au fost primii pași spre o înțelegere a naturii reale a matematicii. Inițierea în analiza matematică mi-a dezvăluit două aspecte esențiale ale ei, atenția acordată proceselor cu o infinitate de etape și discrepanța dintre ceea ce devine inteligibil prin matematica acestor procese și ceea ce este vizibil, perceptibil pe cale directă. Dar mi-am dat imediat seama că aceste aspecte nu-mi erau necunoscute. Unde le mai întâlnisem? În poezia lumii, de la Eminescu, Argehi, Blaga și Barbu la Edgar Poe, Baudelaire, Mallarmé și Rimbaud. Poezia are acces la infinitul existenței, la „comportamentul ei asimptotic”. În același timp, întocmai ca și matematica infinitului, poezia transgresează locul comun al existenței cotidiane, pentru a ne pune în contact cu aspectele anti-intuitive, paradoxale, ale existenței [...].

Cum puteam rămâne indiferent la noile evoluții?

Dezvoltării din direcții foarte diferite fac joncțiunea în a doua parte a anilor '50, aducând într-o albă comună discipline dintre cele mai diverse: lingvistica, psihologia (Chomsky considera lingvistica generativă un capitol al psihologiei cognitive), calculatoarele, matematica, logica și biologia; dar prin teoria informației, în plin elan atunci, s-a făcut legătura și cu fizică, în special cu termodinamica. Întrul să-mi adăugăm că filosofia se afla în fața unor provocări fără precedent. Evenimentele enumerate aveau loc într-un moment în care se naștea informatica în România, sub bagheta

extraordinarului dirijor de energii creatoare care a fost Grigore C. Moisil. Și pentru că, vorba poetului, toate aceste lucruri trebuiau să poarte un nume, s-au inventat diverse etichete, una dintre ele fiind *lingvistica matematică*. Sintactic, nu putem alătura decât doi termeni; dar era clar că noile preocupări nu combinau numai două domenii, ci mai multe. Marea noutate consta în faptul că se aflau împreună cel puțin șase discipline, dintre care trei din domeniul socio-uman. Se mai aflau împreună știința și ingineria. Polaritatea pascaliană „spiritul de geometrie, spiritul de finețe” și contrastul dintre cele două culturi, la care se referea C.P. Snow, primeau o provocare fără precedent. Ne aflăm în plină transdisciplinaritate.

Cum puteam rămâne indiferent la aceste evoluții? Am intrat în joc. Am simțit că unor energii care așteptau de mult să se dezlănțuie le-a venit ceasul. Într-un timp record, m-am înfiat în lingvistica structurală, disciplina prin care te apropii de noile preocupări din direcția lingvisticii. Am fost ajutat în această privință de discuțiile cu Emanuel Vasiliu, cel mai apropiat de logică și de matematică, dintre lingviștii români ai acelui moment, și de Paula Diaconescu, entuziastă cercetătoare în analiza structurală a limbii române; amândoi, de la Catedra de limba română a Universității din București, catedră condusă de Profesorul Alexandru Rosetti. Lor li s-au adăugat ulterior Edmond Nicolaș și Sorin Stati. Între Rosetti și Moisil a existat o atracție magnetică, ei au încurajat și sprijinit o colaborare față de care cei mai mulți se arătau sceptici. Sprijinul lor, la Universitate și la Academie, a permis României să fie una dintre primele țări în care s-au ținut cursuri universitare de lingvistică matematică și computațională și în care s-a înființat o revistă de profil, în limbi internaționale.

Un loz câștigător

Drept rezultat, a urmat o dezvoltare vertiginosă, oglindită parțial în recentul volum *Grigore C. Moisil and his followers in theoretical computer science* (Ed. Academiei Române, 2007).

În această atmosferă, am redactat cursul de lingvistică matematică pe care Editura Didactică și Pedagogică mi l-a publicat în 1963, cu rezerva considerată normală față de o întreprindere aparent hazardată. Entuziasmul mă împiedica să sesizez caracterul aparent utopic al traseului pe care mă angajam. Cursul se baza în bună măsură pe cercetările mele personale, publicate în reviste. Pentru a mă testa, am trimis cartea la câteva adrese universitare potențial interesate într-o atare aventură. A fost un loz câștigător. A urmat publicarea ei la New York, la Paris, la Moscova și la Praga. Marile enciclopedii Brockhaus, Encyclopaedia Universalis, Enciclopedia Einaudi, Great Soviet Encyclopaedia, Encyclopaedia of Mathematics și numeroase enciclopedii de lingvistică, de cibernetică, de informatică au menționat una sau alta dintre versiunile cărții. Trăiam astfel o experiență nouă, nu mai rămăneam cantonat într-un domeniu cu granite destul de precise, ci mă aflam pe un traseu transdisciplinar, care mă obliga să învăț nu numai lingvistică, ci și biologia sistemului nervos, biologia eredității, logică, psihologie cognitivă, structura limbajelor, de programare și anumite capitole de matematică discretă care nu erau pe linia antrenamentului meu anterior, din studiul funcțiilor reale și al topologiei generale. Am simțit tot timpul, în această nouă etapă, sprijinul Profesorilor Rosetti, Moisil și Miron Nicolescu. Atunci am descoperit faptul că, prin interacțiune cu disciplinele socio-umane, matematica și calculatoarele dobâdăsc, pentru un public destul de larg, o valoare culturală.

În fața unei noi provocări

În perioada inițială a activității mele de cercetare, în care eram preocupat exclusiv de probleme de analiză matematică, mă multumeam

să comunic despre ele numai cu matematicieni. De îndată ce am trecut la o activitate transdisciplinară, am devenit un interlocutor interesant pentru persoane din toate domeniile, inclusiv pentru scriitorii, pentru filosofi și pentru gazetari. Toți mă asaltau cu întrebări care trădau mirarea lor față de o posibilă legătură între matematică și calculatoare, pe de o parte, și lingvistică, biologie și psihologie, pe de altă parte. Descopeream astfel din nou singurătatea matematicianului. Școala nu le dăduse nici o idee despre alte conexiuni ale matematicii decât cele cu fizica (și chiar despre acestea, informația era derizorie). Interlocutorii mei, de multe ori oameni cu o bogată cultură, nu-și imaginau că matematica ar putea fi și altceva decât un șir de calcule cu impact preponderent ingineresc și se mirau aflând că în matematică mai sunt multe probleme care-și așteaptă răspunsul și că mereu apar probleme noi. Posibilitatea unei matematici a calității, a structurii, li se părea în conflict cu natura ei. Dealțel, în constatat că și despre lingvistică reprezentarea multora era derizorie, nu-și imaginau că această știință are și altceva de făcut decât stabilirea normelor de vorbire și scriere corectă.

Matematica, de la unealtă la limbaj

Fizicienii teoreticieni obișnuiesc de mult vreme să considere funcția de limbaj a matematicii, cu referire la capacitatea acesteia de a da o expresie concentrată și riguroasă anumitor relații. Limbajul matematic este, de la Newton și Galilei încoace, modul de a fi al unor vaste capitole ale fizicii. Dezvoltarea teoriei ecuațiilor diferențiale s-a aflat într-un metabolism permanent cu dezvoltarea fizicii. Ecuațiile diferențiale și cele integrale au devenit modul predominant de exprimare a legității fizicii. În secolul al XX-lea, ca urmare a dezvoltării teoriei relativității și a mecanicii cuantice, în „jocul” dintre fizică și matematică mingea este mereu și mereu pe terenul matematicii; limbajul matematic nu mai este simțit aici ca rezultat al unei operații de traducere a unor situații nematematiche, rezultând din observație și experiment, ci devine pur și simplu modul de existență al fenomenelor fizice. Aproximarea dintre economie și matematică are o istorie de câteva secole. În secolul al XX-lea și mai ales în a doua jumătate a acestuia, limbajul matematic a devenit modalitatea predominantă de exprimare a fenomenelor economice, fapt oglindit de un mare număr de premii Nobel în economie acordate unor lucrări foarte matematizate. Acest fapt nu este străin de apariția și dezvoltarea teoriei jocurilor de strategie, având ca protagoniști pe John von Neumann, Oskar Morgenstern și John Nash.

Un alt domeniu în care matematica a pătruns în mod masiv este biologia. În prima jumătate a secolului al XX-lea, a avut loc o utilizare mai degrabă sub formă de unealtă a ecuațiilor diferențiale, a teoriei probabilităților și statisticii matematică. În a doua jumătate a secolului trecut, studiul sistemului nervos și al eredității a beneficiat de o prănzire masivă a limbajului matematic, rezultat din dezvoltarea combinată a matematicii, biologiei și informaticii. De vreo jumătate de secol, la ingineria energiei, bazată în primul rând pe matematici continue, s-a adăugat ingineria informației, care face apel în primul rând la matematici discrete. Granița dintre știință și inginerie devine tot mai problematică. De la teza de doctorat al lui Shannon, de la sfârșitul anilor '30 ai secolului trecut, logica matematică și ingineria intră în conexiune directă iar limbajul matematic a devenit esențial pentru disciplinele informației.

De la limbajul natural la cel formal, apoi înapoi la cel natural

Comunicarea mea din Suedia se intitula *Contextual Grammars*. În 2009, se vor împlini 40 de ani de la prezentarea acestui nou tip de gramatică, care ocupă acum o literatură destul de vastă. Cele mai multe contribuții se înscriu în domeniul informaticii teoretice, la capitolul de teoria limbajelor formale, dar în ultimii zece ani s-au cristalizat variante de gramatică contextuale cu impact în domeniul lingvisticii computaționale, cum se poate vedea în articolele publicate în *Computational Linguistics* (1998) și *Linguistics and Philosophy* (2001), două dintre cele mai prestigioase reviste în materie. Pe unii îi miră poate denumirea acestei din urmă reviste. Dar, așa cum observa Moisil, nici filosofia nu mai este azi ceea ce a fost ea altădată; drumul de la filosofie la inginerie nu mai are nevoie de

intermediari. S-a scurtat și drumul de la știință la inginerie. Granițele considerate până mai ieri de netrecut sunt azi sub semnul întrebării. În 1997, Gheorghe Păun a publicat la Kluwer monografia de sinteză *Marcus Contextual Grammars*, dar după publicarea ei s-a acumulat o literatură atât de vastă în această direcție, încât acum ar fi nevoie de o nouă sinteză. Iată cum o idee născută din nevoia de a da o variantă generativă unor procedee analitice folosite în lingvistica descriptivă americană se întoarce acum la studiul limbajului natural, în perspectivă matematică și computațională, după un itinerar de câteva decenii în informatica teoretică.

O nouă provocare: poetica matematică

Câteva întâmplări, spre mijlocul anilor '60 ai secolului trecut, m-au condus la problemele de *poetică matematică*, o altă sintagmă aparent oximoronică, expresie a unui alt proiect aparent utopic. Caietele mele de note de lectură și de însemnări personale erau de mai mulți ani foarte bogate la acest capitol, dar nu se vedea modul de a organiza puzderia de observații disparate. Au intervenit însă, prin anii 1963-1965, trei evenimente care m-au ajutat să dau expresie frământărilor mele. Mai întâi, dintr-un articol amplu publicat în *Le Monde* am aflat despre moartea lui Matila C. Gyhka, român stabilit în Occident, eminent cercetător al ritmului și al aspectelor matematice ale artei, autor a două volume consacrate *numărului de aur* în biologie și în artele vizuale. Am aflat deci despre o personalitate atât de puternică exact atunci când ea a murit. Apoi, cam în aceeași perioadă, Profesorul Constantin Drămbă mă invita la biroul său de la Observatorul Astronomic, pentru a-mi arăta niște documente. Așa am aflat despre Pius Servien (fiul astronomului Nicolae Coculescu), ale cărui cărți publicate la Paris în anii treizeci ai secolului trecut au contribuit, concomitent cu cele ale lui Gyhka, la nașterea esteticii matematice, ale cărei baze le pusese George D. Birkhoff cu câțiva ani mai devreme. În sfârșit, parcă în complicitate cu celelalte două întâmplări, profesorul Octav Onicescu mă invita să studiez relevanța poetică a noțiunii de energie informațională, pe care tocmai o introduceam într-un articol din Comptes Rendus de L'Académie des Sciences (Paris). Contactul cu opera lui Birkhoff, Gyhka și Servien a fost decisiv. Am reacționat imediat la mesajul lor și am simțit nevoia de a-l duce mai departe. Aveam impresia că-î purtam de mult în mine și că a sosit momentul de a intra în scenă și a-mi juca rula. Notorietatea de care beneficiam de pe urma *lingvisticii matematice* m-a ajutat să-mi plasez ușor ideile privind contrastul dintre limbajul științific și cel liric. Roland Barthes îmi ceruse o colaborare pe această temă, pentru un număr special din revista *Langages*, pe care-l edita la Paris.

Spre domeniul lingvisticii computaționale

...De la revistele de matematică și de lingvistică treceam treptat la cele de cibernetică și de informatică. În 1963, publicam la Moscova, în *Problemy Kibernetiki*, un articol de modelare matematică a unor fenomene morfologice; în aceeași perioadă, publicam un articol despre proiectivitatea sintactică în revista *Computational Linguistics* inițiată de Ferenc Kiefer la Budapesta; această revistă a avut o viață scurtă, dar a fost una dintre primele cu acest profil. În 1967, prezentam la Grenoble o comunicare invitată la *A doua Conferință Internațională privind procesarea automată a limbajilor*, iar un an mai târziu eram invitat la Stockholm, de către Hans Karlgren (*Research Group for Quantitative Linguistics*) la cea ce el a numit *International Conference on Computational Linguistics*. Era de fapt continuarea celeia de la Grenoble, dar înaugurarea denumirea de *Computational Linguistics*, care avea să facă istorie; ea avea să se impună, rezistând până în zilele noastre. Observații folositoare alternative la epitetelor *quantitative* și *computational*, simpatomatic pentru acel moment încă derutant al lansării unor noi arii de investigație.

Revenind la singurătatea matematicianului

Matematicianul are nevoie de singurătate pentru a se proteja. Nu este vorba de liniște necesară oricărei activități intelectuale, ci de faptul că, prelundu o anumită întrebare, el o transformă, pentru a-i da un sens. Autorul întrebării, un inginer, un fizician, un economist, un lingvist sau altcineva, se simte de multe ori frustrat, el are impresia că problema lui a fost înlocuită cu o alta. Dintr-o dată, are loc o despărțire de lume, se naște o suspensiune. De aici și gluma conform căreia un matematician își rezolvă orice problemă..., în afară de aceea care te interesează. Să-l cităm, într-o traducere aproximativă, pe Goethe (din *Convorbirile cu Eckermann*): „Matematicienii sunt ca francezii; le propui o problemă, ei o trec pe limba lor și mai departe nu mă înțelegi nimic”. De aici, s-a dedus uneori că Goethe nu-i agreea pe matematicieni. Este însă mai potrivit să credem că autorul lui *Faust* avea o profundă înțelegere a naturii activității matematice, în care se manifestă un mod specific de a distinge un enunț cu sens de unul fără sens și o percepție specială a demarcației dintre claritate

CONSTANȚA,
4-6 aprilie 2008

Festivalul interetnic „Primăvara comunitară”

Ediția a VII-a

Nu-I putem înțelege și prețui pe Celălalt fără să avem o memorie, o spiritualitate proprie. În acest sens, Festivalul interetnic „Primăvara comunitară”, inițiat și organizat de Uniunea Democrată Turcă din România (U.D.T.R.) în parteneriat cu Ministerul Culturii și Cultelor și Prefectura Județeană, din 4-6 aprilie a.c., de la Constanța, ajuns la a VII-a ediție, a avut două capete de pod. Primul - o sărbătoare străveche, Nevruzul, marcând echinocliul de primăvară, existentă atât în Orientul Apropiat (inceputul anului solar persan), cât și în Orientul Îndepărtat (prima atestare scrisă apare în documente chinezești din secolul IX). Secundul - unitatea în diversitate, chemarea la armonie, într-o lume atât de zbcuiniată cum este cea actuală, prin mai buna cunoaștere reciprocă interminoritară, ca și între minoritățile naționale și majoritate. Încă o notație importantă: 130 de ani de la reînțegrarea Dobrogei în statul unitar român. Dar, poate mai mult decât Cuvântul (întrunirea Comisiei de Cultură a Departamentului pentru Relații Interetnice - D.R.I. - și Simpozionul „Datini și obiceiuri de primăvară la comunitățile etnice din Dobrogea”), muzica a creat comuniunea emoțională capabilă să apropie sufletește spectatorii de diverse etni, majoritari și minoritari, aflați la spectacolul de gală „Primăvara comunitară”. Un exemplu. Ropote de aplauze au răsunat în sala Teatrului „Fantasio” din Constanța, după ce un băiețel din București, aflat în clasele primare, a interpretat, cu un excepțional simț al ritmului, o melodie populară turcească la toabă. Aplaudam, în clipa aceea, valoarea, care nu cunoaște bariere etnice, confessionale. Dezbatările despre îmbunătățirea relațiilor între presa minoritară națională și presa locală și centrală au fost un *brain-storm* în care fiecare dintre membrii Comisiei de Cultură a D.R.I., ca și invitații la discuții și-au spus punctul de vedere:

● obținerea de fonduri pentru publicarea unui supliment de cultură a minorităților naționale, care să apară în presa centrală (consilier superior în D.R.I., *Zsehranszky Istvan*) ● discernământul între cititorii publicațiilor comunitare și cei ai presei centrale, între presa sponsorizată de D.R.I. și presa centrală privată; cu o exemplificare: protestul F.C.E.R. apărut numai în R.E., față de graffiti-uri antisemite pe zidurile sediului comunitar din Cluj-Napoca, deși protestul a fost trimis în toată presa centrală (șeful Sectorului Cultură-Artă-Știință al F.C.E.R., dr. ing. *José Blum*) ● invitarea la manifestările culturale comunitare a ziariștilor din presa care se adresează majorității (președintele Comisiei de Cultură a U.D.T.R., *Serin Gafar*). Să amintim în acest context și intervențiile confrăților: *Memet Kemaleadin, Adina Bocai, Sorin Asan, Iulia Deleanu, Aidun Curt-Mola, Steva Lepoiev, Veronica Petrichie*. Simpozionul s-a constituit într-o lecție *sui generis* despre rădăcinile și evoluțiile unui fenomen natural - venirea primăverii - în culturile și religiile diferitelor popoare. Moderată de președintele Comisiei de Cultură al U.D.T.R., *Serin Gafar*, reuniunea a fost onorată de consulul general al Turciei la Constanța, *Halu Hogea*, de consulul general al Federației Ruse la Constanța, *Demin Victor Nicolaevic*, de președintele și primvicepreședintele U.D.T.R., *Osman Fedbi* și *Iusein Gemal*.

Dincolo de prezentarea obiceiurilor, a existat un numitor comun: sensibilitatea, modul de gândire și de comportament față de reînnoirea naturii, modelate de istoria fiecărui naționi. De altfel, dezbaterile și concluziile Simpozionului (poetul *Dan Bodea* și conf. univ. dr. *Ana Maria Munteanu* au pus în valoare tocmai acest aspect privind spiritualitatea diverselor națiuni, concretizată în celebrările primăverii.

IULIA DELEANU

Majoritar și Minoritar în literatura și cultura română

Pornid de la o întrebare a lui Rilke

În celebrele sale *Scrisori către un tânăr poet*, pe care le-am citit ca adolescent, Rainer Maria Rilke îi sfătuia pe interlocutorul său, atras de magia versurilor, să persiste în a scrie poezie numai dacă simte că nu ar putea trăi altfel. Cercetarea matematică nu este cu nimic mai puțin exigentă și selectivă, chiar dacă severitatea selecției este aici de o altă natură. Întrebarea lui Rilke devine inevitabilă: Să faci cercetare matematică numai dacă simți că nu ai putea trăi altfel? Paul R. Halmos a dat undeva un răspuns afirmativ unei întrebări similare. În ceea ce mă privește, un singur lucru pot spune: că nu mi-aș fi putut imagina viața altfel decât într-o activitate de cercetare iar, în măsura în care aș fi fost împiedicat s-o fac, m-aș fi considerat de-a dreptul nenorocit...

...imi exprim recunoștința față de toți cei care m-au însoțit, în vreun fel sau altul, în călătoria neverosimilă care, probabil, se apropie de sfârșit. Îmi vin în minte versurile lui Serghei Esenin: „Te-am trăit sau te-am vizat doar viață? / Parcă pe un cal trandafiriu / Vesel galopai de dimineață!”.

La sedul Facultății de Limbi și Literaturi Străine a avut loc în ziua de 28 martie 2008, o interesantă masă rotundă: „Majoritar și Minoritar în literatura și cultura română”. Invitat la dezbatere a fost istoricul literar Geo Șerban. Prof. dr. *Victor Neumann* (Universitatea de Vest, Timișoara) și dr. Mihai Mândra (Universitatea București) au moderat lucrările, cu teme incitante: „Literatura evreo-românească și evreo-americană” (*Mihai Mândra, Dana Mihăilescu, Emilia Postolache*), „Reprezentarea minorităților naționale în programele academice și în studiile de istorie a României” (*Victor Neumann*, care propune sintagma „Istoria României”, mai largă, în locul „istoriei Românilor”), „Voci române și rome în istoria și istoriografia României!” (*Sorina Georghescu*), „Universul concentraționar autohton în programele universitare românești” (Octavian Roske), „Pericole și premise false în controversa

Prieteni olandezi ai evreilor din România

Pe *Harry* și *Joska Locht* -am întâlnit pentru prima oară la Festivalul „Euro-Ludaica” de la Sibiu. Atunci, datorită bunăvoinței acestui cuplu din Olanda, m-am numărat printre cei care au primit un exemplar din Tanah în limba română sau în limba ebraică, tradus în engleză. Popasul lor în România a început, însă, înainte de acest eveniment. El au devenit familiarți cu diverse comunități și în periplurile lor de distribuire a Cărților Sfinte ale Iudaismului au cunoscut oameni din comunitățile din toată țara.

Mai recent, împreună cu președintele Comunității Evreilor din Foșani, *Mircea Rond*, au realizat un tur de Purim la Foșani, Botoșani, Dorohoi, Suceava, Roman, Roman, Tecuci, Piatra Neamț. Au distribuit Tanahul editat de Societatea pentru Distribuirea Scripturilor Evreiești.

Harry și Joska Locht nu sunt evrei, dar se simt solidari cu credința evreilor și cu poporul evreu. Mesajul pe care îl oferă celor se primește Tanahul debutează cu cuvintele: „Dragă prietene! Rog să primești acest Tanah drept cadou, total gratuit, fără nici o obligație”. Și se încheie cu: „Speranța lui Israel să vă binecuvânteze”.

În călătoriile lor prin Moldova, dar și prin București, Timișoara, Ploiești etc., au devenit prieteni ai acestor comunități în care au avut primul, în cele mai multe locuri, cu deosebită căldură.

Parinți și bunici ai unei mari și foarte frumoase familii, ei se consideră azi și frați ai comunității evreilor din România. De ani buni ei celebrează sărbătorile evreiești, considerând că acestea sunt celebrările autentice ale monoteismului. (L.F.)

BORIS MARIAN